

МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД ОРГАНІЗАЦІЇ ІНКЛЮЗИВНОЇ ФІЗКУЛЬТУРНО-СПОРТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДЛЯ ВЕТЕРАНІВ І ЧЛЕНІВ ЇХНІХ СІМЕЙ

Вікторія Маринич, Ірина Когут

Національний університет фізичного виховання і спорту України, Київ, Україна

Анотація. Адаптивний спорт для ветеранів війни розвивається з середини ХХ ст. від терапевтичних ініціатив до системних державних моделей реабілітації. Після світових війн та регіональних конфліктів держави створили програми підтримки ветеранів, де адаптивний спорт став ключовим елементом реабілітації ветеранів з інвалідністю та членів їхніх родин, що актуалізує вивчення міжнародного досвіду для України.

Мета дослідження – обґрунтування ключових моделей та умов (особливостей) організації інклюзивної фізкультурно-спортивної діяльності для ветеранів війни та членів їхніх сімей різних країн світу задля розроблення рекомендацій для України.

Матеріали та методи дослідження: аналіз наукової літератури; бібліометричний аналіз; компаративний аналіз; дедуктивний метод; синтез та узагальнення, системний підхід.

Результати. Проведений бібліометричний аналіз публікацій у базі даних Web of Science Core Collection (2016–2025 pp.) за напрямом «спорт ветеранів» виявив 2969 публікацій, кількісно розподілених за роками, країнами та афіліацією. Обґрунтовано вибір дев'яти країн для проведення компаративного аналізу. На основі характеристики організації інклюзивної фізкультурно-спортивної діяльності для ветеранів війни та членів їхніх сімей у цих країнах за вибраними критеріями (складники інституційної моделі організації фізкультурно-спортивної діяльності; інтеграція адаптивного спорту в процес реабілітації ветеранів війни; залучення сімей ветеранів війни до занять адаптивним спортом) обґрунтовано три моделі та запропоновано рекомендації для України.

Висновки. Бібліометричний аналіз публікацій у базі даних Web of Science Core Collection (2016–2025 pp.) щодо залучення ветеранів війни до фізкультурно-спортивної діяльності підтвердив стабільну актуальність проблематики та беззаперечне лідерство США, що свідчить про системний характер наукового супроводу політики державної реабілітації ветеранів через адаптивний спорт. Систематизація досвіду організації інклюзивної фізкультурно-спортивної діяльності для ветеранів війни та членів їхніх сімей певних дев'яти країн (США, Велика Британія, Канада, Австралія, Хорватія, Ізраїль, Японія, Німеччина, Польща) дозволила виокремити три базові моделі: державно-громадську (США, Велика Британія, Канада, Австралія), медико-соціальну (Ізраїль, Німеччина), історично-контекстну (Хорватія, Японія, Польща). Обґрунтовано критичну значимість системного залучення сімей ветеранів до фізкультурно-спортивної діяльності для відновлення соціальних зв'язків, подолання ізоляції, адаптації родини та підтримки опікунів. Для України оптимальним є комбінований підхід, який об'єднує три моделі з обов'язковим залученням сімей ветеранів.

Ключові слова: ветерани війни, фізкультурно-спортивна діяльність, адаптивний спорт, інклюзивність, сім'я, країни, модель.

Viktoriia Marynych, Iryna Kohut

INTERNATIONAL EXPERIENCE IN ORGANISING INCLUSIVE PHYSICAL CULTURE AND SPORTS ACTIVITIES FOR VETERANS AND THEIR FAMILIES

Abstract. Adaptive sports for war veterans have been developing since the mid-20th century, evolving from therapeutic initiatives to systematic state rehabilitation models. After world wars and regional conflicts, states have created programs to support veterans, where adaptive sports became a key element in the rehabilitation of veterans with disabilities and their family members, which makes it relevant to study international experience for Ukraine.

The purpose of the study is to substantiate key models and conditions (features) for organizing inclusive physical education and sports activities for war veterans and their family members in different countries around the world in order to develop recommendations for Ukraine.

Materials and methods of research: analysis of scientific literature; bibliometric analysis; comparative analysis; deductive method; synthesis and generalization, systematic approach.

Results. A bibliometric analysis of publications in the Web of Science Core Collection database (2016–2025) in the field of “veterans’ sports” has revealed 2,969 publications, distributed quantitatively by year, country and affiliation. The selection of nine countries for comparative analysis has been justified. Based on the characteristics of the organization of inclusive physical education and sports activities for war veterans and their families in these countries according to selected criteria (components of the institutional model of organizing physical education and sports activities; integration of adaptive sports into the rehabilitation process of war veterans; involvement of war veterans’ families in adaptive sports) three models have been substantiated and recommendations for Ukraine have been proposed.

Conclusions. Bibliometric analysis of publications in the Web of Science Core Collection database (2016–2025) on the involvement of war veterans in physical culture and sports activities has confirmed the stable relevance of the issue and the undisputed leadership of the United States, which indicates the systematic nature of scientific support for the state policy of rehabilitation of veterans through adaptive sports. The systematization of the experience of organizing inclusive physical education and sports activities for war veterans and their families in nine selected countries (the United States, Great Britain, Canada, Australia, Croatia, Israel, Japan, Germany, and the Republic of Poland) has made it possible to identify three basic models: public-private (USA, Great Britain, Canada, Australia), medical-social (Israel, Germany), historical-contextual (Croatia, Japan, Republic of Poland). The critical importance of systematically involving veterans’ families in physical education and sports activities to restore social ties, overcome isolation, adapt families, and support caregivers has been substantiated. For Ukraine, a combined approach that combines the three models with the mandatory involvement of veterans’ families is optimal.

Keywords: war veterans, physical education and sports activities, adaptive sports, inclusiveness, family, countries, model.

Маринич В. Л., Когут І. О. Міжнародний досвід організації інклюзивної фізкультурно-спортивної діяльності для ветеранів і членів їхніх сімей

Sport Science Spectrum. 2025; 4: 47–57

DOI: <https://doi.org/10.32782/spectrum/2025-4-7>

Marynych V., Kohut I. International experience in organising inclusive physical culture and sports activities for veterans and their families

Sport Science Spectrum. 2025; 4: 47–57

DOI: <https://doi.org/10.32782/spectrum/2025-4-7>

Вступ. Становлення і розвиток адаптивного спорту для ветеранів війни у світі відбувається із середини ХХ ст. і дотепер – від поодиноких ініціатив терапевтичного спрямування до комплексної, системної моделі реабілітації, які підтримуються державами, в певних країнах світу. Ветеранська політика держав світу є наслідком воєнної історії та участі громадян країн у воєнних конфліктах і війнах.

Державна підтримка ветеранів війни в різних країнах світу формувалася поступово, але найбільші та найсуттєвіші зміни були спричинені наслідками глобальних та високоінтенсивних конфліктів. Після Першої світової війни (1914–1918 рр.) унаслідок мільйонів поранених, що потребували тривалої допомоги, держави вперше почали створювати системи пенсійного забезпечення для ветеранів та їхніх сімей, а також програми протезування та реабілітації. Після Другої світової війни (1939–1945 рр.) велика кількість учасників (мільйони чоловіків і жінок) вимагали відновлення, що призвело до розширення мережі госпіталів, санаторіїв та спеціалізованих соціальних закладів для ветеранів. У цей період адаптивний спорт було широко впроваджено як засіб реабілітації з метою допомоги великій кількості ветеранів війни та цивільних осіб, які отримали поранення під час війни.

З 1945 р. світ вступив у період Холодної війни – ідеологічного та геополітичного протистояння між США і СРСР, яке часто призводило до регіональних «гарячих» війн: Корейська війна (1950–1953 рр.), війна у В'єтнамі (1957–1975 рр.), Арабо-ізраїльські війни (серія конфліктів з 1947 р.), війна в Афганістані (1979–1989 рр.), Ірано-іракська війна (1980–1988 рр.), Югославські війни (1991–2001), війна в Афганістані (2001–2021 рр.), війна в Іраку (2003–2011 рр.), російсько-українська війна (з 2014 р.) та ін. У другій половині ХХ ст. спорт для військовослужбовців та ветеранів розвивається у двох напрямках – як інструмент міжнародної військової співпраці та як ключовий елемент реабілітації поранених, ветеранів з інвалідністю та членів їхніх родин.

Переважну більшість досліджень, присвячених аналізу міжнародного досвіду залучення ветеранів війни та членів їхніх сімей до адаптивного спорту, з акцентом на реабілітації, проведено в США, Канаді, Великій Британії та Україні. Досліджувалися: вплив рекреаційних програм, що включають адаптивний спорт, на зменшення симптомів ПТСР у ветеранів, симптомів депресії в їхніх партнерів/дружин, а також на залучення родини до рекреаційної діяльності [9]; можливості та перешкоди участі ветеранів війни в адаптивному спорті [16, 3]; зміни в якості життя, настрої та спортивній компетентності ветеранів війни в процесі занять адаптивним спортом [23]; соціальна значущість і роль фізичної культури та спорту в реабілітації та реінтеграції ветеранів війни і членів їхніх сімей [6]; місце і роль адаптивного спорту в реабілітації ветеранів з інвалідністю [21]; аналіз ключових ініціатив у США щодо розвитку адаптивного спорту та його вплив на соціалізацію та реабілітацію ветеранів війни [1]; досвід участі українських ветеранів війни в міжнародних спортивних змаганнях та підготовчому таборі для Збірної України під час російсько-української війни [12] та ін.

Проте актуальним є вивчення досвіду різних країн світу щодо організації інклюзивної фізкультурно-спортивної

діяльності для ветеранів війни та членів їхніх сімей задля розроблення рекомендацій для України.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Наукову роботу виконано відповідно до Плану науково-дослідної роботи Національного університету фізичного виховання і спорту України на 2021–2025 рр. за темою 1.4. «Теоретико-методологічні засади розвитку професійного, неолімпійського та адаптивного спорту в Україні в умовах реформування сфери фізичної культури і спорту» (номер державної реєстрації 0121U108294) та темою «Науково-методичне забезпечення як інструмент імплементації інклюзивної фізкультурно-спортивної діяльності ветеранів війни і членів їхніх сімей» (номер державної реєстрації 0125U002028).

Мета дослідження – обґрунтування ключових моделей та умов (особливостей) організації інклюзивної фізкультурно-спортивної діяльності для ветеранів війни та членів їхніх сімей різних країн світу задля розроблення рекомендацій для України.

Матеріали та методи дослідження. Для аналізу вибрано кращі й специфічні практики країн світу щодо організації інклюзивної фізкультурно-спортивної діяльності для ветеранів війни та членів їхніх сімей, які визначені шляхом узагальнення результатів проведеного бібліометричного аналізу та аналітичних звітів міжнародних і національних, державних і громадських, а також наукових публікацій із цієї тематики.

Методи дослідження: аналіз наукової літератури; бібліометричний аналіз; компаративний аналіз (систематизація та оцінення міжнародного досвіду для обґрунтування найбільш ефективних та релевантних практик, придатних для імплементації в Україні); дедуктивний метод; синтез та узагальнення, системний підхід.

Результати. Задля визначення країн, досвід яких у розвитку адаптивного спорту для ветеранів війни є дієвим і цінним для України, проведено огляд 2969 публікацій у базі даних Web of Science Core Collection за останні 10 років у період з 2016 р. до 23.10.2025 р. за країнами і роками. Використано дві комбінації слів із логічним оператором – «sport» AND «veteran» [19]. Проведений бібліометричний аналіз публікацій за напрямом «спорт ветеранів» у базі даних Web of Science Core Collection (2016–2025 рр.) підтвердив сталу зацікавленість учених досліджуваною проблемою (рис. 1). Розподіл публікацій за країнами/регіонами (США, Японія, Англія, Канада, Німеччина, Австралія) не повною мірою співвідноситься з розподілом публікацій за науковими установами та провідними і найцитованішими авторами (рис. 2). Переважають університети, наукові установи та медичні центри Сполучених Штатів Америки (рис. 3). Найцитованіші автори також є провідними американськими вченими.

Аналіз розподілу публікацій у базі даних Web of Science Core Collection за кількістю опублікованих робіт з 2016 р. до 2025 р., за країнами та афіліацією щодо адаптивного спорту для ветеранів війни дозволив установити, що зазначена тема є стабільно актуальною в міжнародному науковому середовищі, наукові праці охоплюють десятку країн-лідерів, а саме: США, Японія, Англія, Канада, Федеративна Республіка Німеччина (далі – Німеччина), Австралія, Італія, Іспанія, Нідерланди, Китайська Народна Республіка

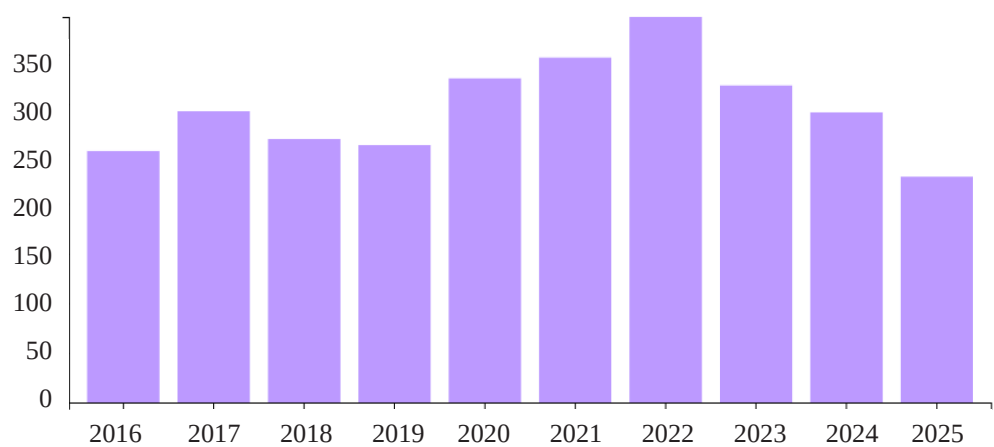

Рисунок 1 – Розподіл кількості опублікованих робіт з 2016 р. до 2025 р. щодо адаптивного спорту для ветеранів війни

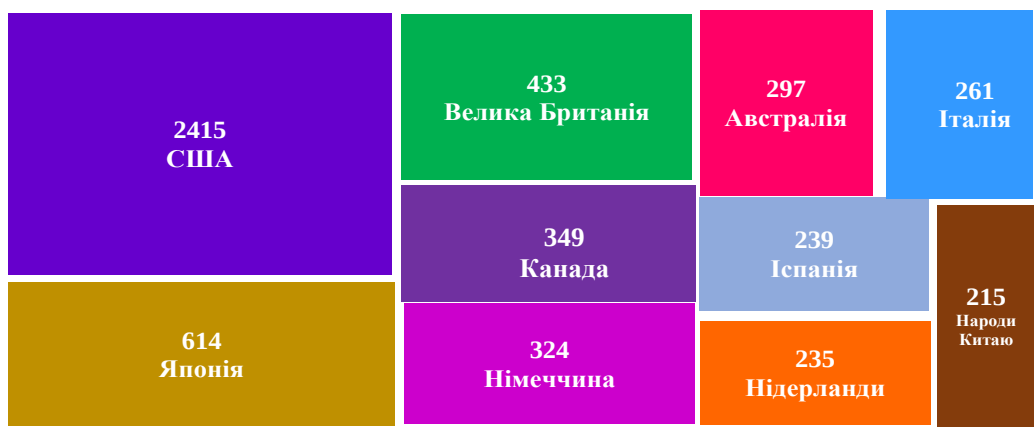

Рисунок 2 – Розподіл публікацій за країнами з 2016 р. до 2025 р. щодо адаптивного спорту для ветеранів війни

Рисунок 3 – Розподіл публікацій за афіліацією з 2016 р. до 2025 р. щодо адаптивного спорту для ветеранів війни

(далі – КНР). За кількістю публікацій США (2416) випереджають КНР у понад десять разів (215). Афіліація авторів публікацій (перші десять позицій) – це державні установи США, які опікуються політикою щодо ветеранів війни, серед яких Міністерство у справах ветеранів США (1691), а також американські університети, серед яких Гарвардський університет з медичними філіалами, Університетська система Каліфорнії, Адміністрація охорони здоров'я ветеранів (1652) та ін.

Для формування державної політики Міністерство у справах ветеранів України здійснювало огляд країн, в яких ефективно надається підтримка ветеранам, розроблено процес і план переходу від військової кар'єри до цивільного життя. Джоном Грегом Керрінгтоном, міжнародним консультантом із питань реінтеграції учасників бойових дій, за сприяння Програми розвитку ООН (ПРООН) в Україні та за фінансової підтримки Європейського Союзу в межах Програми ООН із відновлення та розбудови миру проведено розвідку «Огляд міжнародних практик у сфері реінтеграції ветеранів: міркування щодо воєнного та повоєнного контексту України» [5]. У дослідженні автором згруповано дані та проаналізовано політику в різних країнах світу за такими напрямками: визначення статусів, демографія, законодавство, інституційні структури, процеси переходу, групи з особливими потребами, пільги та послуги, моделі надання послуг, групи зацікавлених сторін, зовнішні партнери, інформація та адвокація, ресурси. Для аналізу взято такі країни, як: Австралія, Хорватія, Франція, Німеччина, Ізраїль, Республіка Польща (далі – Польща), Швеція, Швейцарія, Сполучене Королівство Великої Британії та Північної Ірландії (далі – Велика Британія) і США. Спорт ветеранів війни в багатьох країнах є елементом (шляхом) реінтеграції ветеранів.

У 2019–2020 рр. команда Ветеран Хабу провела дослідження щодо шляху українських ветеранів та ветеранок, їх життєвого досвіду після завершення служби. Ідеєю для цього дослідження став досвід проведення глибинного національного дослідження в США з метою виявлення процесів, що відбуваються з ветеранами після повернення зі служби, систематизації потреб ветеранів на різних етапах їх життя, визначення ключових точок взаємодії ветеранів із Департаментом ветеранських справ США та пропозицій

логічних рішень для покращення досвіду ветеранів та надавачів послуг під час такої взаємодії [4]. На основі проведеного дослідження було підготовлено Mapу життєвого шляху ветеранів (the Veterans Lifetime Journey Map). Приклад мапування шляху ветерана не єдиний. У Великій Британії, наприклад, існує шлях ветерана «Три етапи змін», побудований на емоційному сприйнятті ветерана перехідного періоду до цивільного життя (рис. 4) [32]. Команда Ветеран Хабу спільно з IREX, ґрунтуючись на досвіді США, досліджували життєвий шлях ветеранів і відповідність наданих послуг на цьому шляху.

У дослідженні «Радість руху. Як адаптивний спорт допомагає ветеранам та ветеранкам відновитися», яке підготовлене командою аналітичного відділу Центру ініціатив «Повернись живим» за підтримки Європейського Союзу та Міжнародного Фонду «Відродження» в рамках спільної ініціативи «Європейське Відродження України» [2], для порівняльного огляду міжнародного досвіду становлення адаптивних видів спорту для ветеранів було вибрано дві групи країн. З одного боку, це країни, які мають сталу систему підтримки ветеранів, є членами Five Eyes (розвідувального альянсу, створеного 1941 р.), активно співпрацюють з Україною та підтримують нас у російсько-українській війні, а саме: США, Велика Британія, Канада та Австралія. З другого боку – країни, які мали досвід війни на своїй території і, як наслідок, мають значну кількість ветеранів війни і вибудовують систему державної підтримки, а саме Хорватія та Ізраїль.

Для розроблення або вдосконалення державних політик України щодо соціальної інтеграції та відновлення ветеранів війни та членів їхніх сімей через адаптивний спорт важливо вивчити міжнародний досвід країн світу, в яких така політика успішна і дієва, релевантна умовам у нашій країні, може бути застосована для організації інклюзивної фізкультурно-спортивної діяльності для ветеранів і членів їхніх сімей. З цією метою, враховуючи проведений бібліометричний аналіз, дослідження громадських організацій та аналіз наукової літератури, для компаративного аналізу вибрано такі країни, як: США, Велика Британія, Канада, Австралія, Хорватія, Ізраїль, Японія, Німеччина, Польща. Серед них – країни-лідери, чий досвід є найбільш системним та інтегрованим, – це США, Велика Британія, Канада

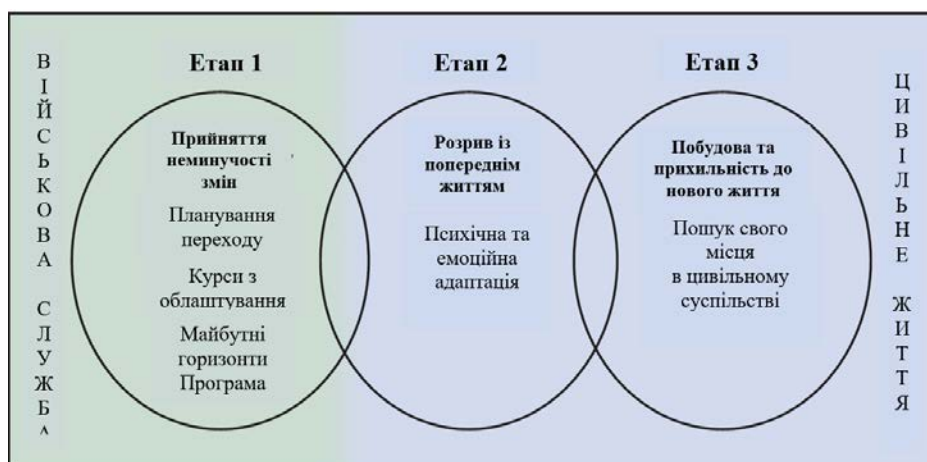

Рисунок 4 – «3 етапи змін», що показують вимоги для плавного емоційного переходу від військового до цивільного життя [31]

та Австралія. Ці країни мають розвинені моделі співпраці між державними інституціями (Міністерствами у справах ветеранів/Збройними силами), потужним благодійним сектором та спортивними організаціями. Інші визначені країни мають особливий досвід, що ґрунтується на історичному контексті та національних традиціях провадження державних політик.

Хорватія. Країна має особливий досвід постконфліктної реабілітації, реінтеграції великої кількості ветеранів після Війни за незалежність (1991–1995 рр.) та відновлення після масштабної війни на власній території, тому досвід Хорватії є практично значущим для України. Хорватія створила систему, де адаптивний спорт нерозривно пов'язаний із соціальною та медичною реабілітацією ветеранів війни. Міністерство у справах ветеранів Республіки Хорватії фінансує та координує програми реабілітації. Розгалужена мережа ветеранських спортивних асоціацій та клубів, які отримують державну підтримку, забезпечують доступ до адаптивних видів спорту на місцевому рівні. Адаптивний спорт є обов'язковим компонентом програм реабілітації в центрах, які працюють із ветеранами. Хорватія має велику кількість ветеранів із ПТСР та іншими психологічними травмами. Для відновлення їх соціальних зв'язків і подолання ізоляції активно використовуються спортивні та рекреаційні заходи (зокрема, риболовля, туризм, альпінізм тощо). У країні реалізується національна програма створення мережі центрів підтримки хорватських ветеранів. Натеper функціонують чотири великих центри в Шибенику, Петрині, Даруварі та Сіні. Регулярно проводяться Всехорватські спортивні змагання для ветеранів війни з інвалідністю, що слугує потужним мотиваційним та реінтеграційним заходом [24].

Ізраїль. Країна має винятковий, десятиліттями відпрацьований досвід реабілітації військових, що отримали травми в постійних конфліктах високої інтенсивності. Ізраїльська модель є однією з найбільш комплексних та інноваційних у світі. Законодавчо закріплено відповідальність держави за ветеранів та постраждалих солдатів довічно через Міністерство оборони Ізраїлю (MoD), Відділ реабілітації (Rehabilitation Division). Адаптивний спорт інтегрований у роботу провідних національних реабілітаційних центрів, як-от Медичний центр Шиба (Sheba Medical Center) [29] та Реабілітаційний центр Левінштейн (Loewenstein Hospital) [21], забезпечуючи безперервність лікування та спортивної активності. Реабілітаційні центри містять низку спеціалізованих відділень, багато з яких є унікальними у світі. У цих відділеннях працюють досвідчені та кваліфіковані фахівці, які постійно проводять дослідження, забезпечуючи пацієнтам найвищий рівень медичної допомоги. В Ізраїлі реабілітація є довгостроковим процесом, що охоплює медичне, професійне, соціальне та спортивне відновлення. Ізраїль має значний досвід використання адаптивних видів спорту та фізичної активності (особливо водних видів спорту та командних ігор) для лікування посттравматичних стресових розладів (ПТСР) та інших психічних травм. Країна є лідером у сфері військової реабілітаційної медицини та технологій. Інновації в протезуванні та адаптивному обладнанні часто розробляються у співпраці з військовими клініками. Зокрема, Організація ветеранів з інвалідністю Захаль (ZDVO) підтримує, здійснює догляд та реабілітацію 65 тис. поранених ветеранів Ізраїлю, жертв терору та їхніх сімей [6]. Чотири реабілітаційні та спортивні центри в Єрусалимі, Тель-Авіві,

Хайфі та Ашдоді надають пораненим ветеранам та членам їхніх сімей підтримку й можливості, необхідні їм для відновлення гідності та якості життя, довічно. ZDVO як ветеранська організація співпрацює з MoD, яке є ключовою установою у фінансуванні організації Beit Halochem («Дім Воїнів»), яка об'єднує перелічені вище реабілітаційні центри по всій країні [17].

Японія. Досвід Японії в роботі з ветеранами та залученні їх до занять адаптивним спортом значно відрізняється від західних моделей (США, Велика Британія) через історичні, політичні та демографічні особливості країни після Другої світової війни, проте є цінним з позиції розвитку паралімпійського спорту та соціальної інклюзії загалом. Після поразки у Другій світовій війні Японія пережила повну демілітаризацію та зміну системи підтримки ветеранів. Тож підтримка адаптивного спорту для людей з інвалідністю в Японії історично розвивалася насамперед у контексті паралімпійського руху, а не військової реабілітації, і більше стосувалася соціальної інклюзії цивільних осіб.

Сили Самооборони Японії (Japan Self-Defense Forces) виконують роль збройних сил, хоча не мають відповідного юридичного статусу. У державі з 2015 р. функціонує Центр підтримки паралімпійського спорту (Nippon Foundation Paralympic Support Center) [40] під гаслом «Соціальні зміни за допомогою спорту», який відкрив спільний офіс із паралімпійськими міжнародними спортивними організаціями та пов'язаними з ними організаціями для координації зусиль. Його діяльність спрямована на зміну суспільства через спорт, з визнанням індивідуальних відмінностей людей та прагненням створити суспільство розвитку й інклюзії, де кожен може процвітати. Центр підтримки паралімпійського спорту активно підтримує спортсменів з інвалідністю (у тому числі колишніх військових із Сил Самооборони Японії), створюючи умови для тренувань, надаючи стипендії та ведучи просвітницьку роботу.

Підтримка ветеранів і постраждалих військовослужбовців здійснюється на підставі Закону про допомогу жертвам війни та надається переважно через Міністерство охорони здоров'я, праці та соціального забезпечення (Ministry of Health, Labour and Welfare) [38], що підкреслює соціально-медичний, а не військово-реабілітаційний вектор допомоги ветеранам.

Сили Самооборони Японії мають власні програми реабілітації для військовослужбовців, поранених під час місій або тренувань, але ці програми не є настільки публічними чи широко фінансованими зовнішніми благодійними організаціями, як у США.

Німеччина. Країна має високорозвинену систему підтримки ветеранів, яка базується на соціальному страхуванні та спортивній медицині, принципах довгострокової реабілітації та максимальної реінтеграції в цивільне життя, використовуючи спорт як ключовий терапевтичний інструмент. У Німеччині підтримка інтегрована в загальні структури оборони та соціального забезпечення. Міністерство оборони Німеччини (Bundesministerium der Verteidigung) [11] відповідає за первинну реабілітацію військовослужбовців (активних і звільнених) та їх лікування у військових госпіталях і реабілітаційних центрах, визначає статус ветерана, процедуру надання первинної медичної допомоги та координує перехід до цивільного життя.

Ветерани, які отримали травми, переходять під опіку цивільної системи соціального страхування та пенсійного забезпечення Федерального міністерства праці та соціальних справ (Bundesministerium für Arbeit und Soziales) [10] після їх звільнення зі служби. Ветеранам забезпечується професійна реінтеграція та довгострокове лікування/реабілітація (включно з фінансуванням адаптивного спортивного обладнання).

Залучення ветеранів до занять адаптивним спортом у Німеччині відбувається під час клінічної реабілітації (військовий етап) та довгострокової інтеграції (цивільний етап). Адаптивні види спорту (плавання, баскетбол на кріслах колісних, ручний велосипед та ін.) використовуються як частини медичного протоколу у військових реабілітаційних клініках з метою відновлення фізичних функцій та психологічної реабілітації. У процесі переходу від пацієнтів до цивільного життя ветерани залучаються до чинних паралімпійських спортивних структур (Німецька асоціація спорту людей з інвалідністю – Національний паралімпійський комітет Німеччини) [15] та клубів, які мають підтримку від спортивних федерацій задля соціалізації та уникнення ізоляції. DBS забезпечує тренування, участь у змаганнях та доступ до інфраструктури, що фінансується загальною системою спорту.

Федеральна асоціація німецьких ветеранів бойових дій (Bund Deutscher EinsatzVeteranen e.V.) [39] – це найбільш відома ветеранська асоціація, яка працює над підвищенням суспільної впізнаваності та підтримує ветеранів, організовуючи зустрічі та спортивні заходи. Військові частини Бундесверу [31] часто мають власні спортивні секції, які активно підтримують травмованих військовослужбовців під час їх служби або звільнення.

Німеччина є активним учасником міжнародних ветеранських змагань. Ветеранські команди Бундесверу регулярно беруть участь у Warrior Games та Invictus Games, що слугує мотиваційним фактором та демонстрацією їх реінтеграції.

Польща є країною, яка інтегрувалася до ЄС та НАТО і має великий контингент ветеранів, які брали участь у міжнародних місіях (Ірак, Афганістан). Польща активно використовує свій досвід участі в місіях НАТО для розвитку власної системи реабілітації. Польські військові фахівці та лікарі мали можливість вивчати і впроваджувати стандарти адаптивного спорту та травматології, прийняті у США та Великій Британії. Програми адаптивного спорту та реінтеграції ветеранів фінансуються та координуються переважно через Міністерство національної оборони [24] та військові госпіталі.

У Польщі функціонує мережа військових реабілітаційних центрів, де адаптивний спорт є частиною терапевтичного плану. Досвід Польщі демонструє, як країна Центральної Європи, інтегрована в НАТО/ЄС, може ефективно вбудувати адаптивний спорт у свою національну систему реабілітації, використовуючи як власний досвід, так і західні стандарти.

Австралія. Досвід Австралії як активного учасника міжнародних військових місій є прикладом адаптації кращих практик у світі щодо організації інклюзивної фізкультурно-спортивної діяльності для ветеранів і членів їхніх сімей (зокрема, британської та американської) до національного

контексту. З одного боку, підтримкою охоплені військовослужбовці Австралійських Сил Оборони, (Australian Defence Force) [28], з другого боку – ветерани, що звільнилися з військової служби.

Австралійські Сили Оборони реалізують Програму адаптивного спорту (Adaptive Sports Program), спрямовану на підтримку, відновлення та реінтеграцію військовослужбовців, які отримали поранення, травми або захворювання під час або внаслідок своєї служби, а також на підвищення обізнаності про проблеми, з якими стикаються ветерани та їхні сім'ї, про силу спорту, який змінює життя. Команди для участі в Warrior Games і Invictus Games відбираються з Програми адаптивного спорту, а програма включає внутрішні та міжнародні заходи. Після звільнення ветерани переходять під опіку Департаменту у справах ветеранів, яке покриває витрати на медичні послуги, включаючи постійну фізичну реабілітацію та участь у спортивних програмах ветеранів війни.

Незалежна некомерційна організація Soldier On Australia є ключовою у наданні підтримки в реінтеграції ветеранів, організовує спортивні та рекреаційні заходи для створення їх соціальних зв'язків, подолання ПТСР та соціальної ізоляції.

Invictus Australia [35] – це благодійна організація, яка займається покращенням здоров'я та благополуччя нинішніх та колишніх військовослужбовців Австралійських сил оборони та їхніх сімей засобами адаптивного спорту. Invictus Australia відповідає за підготовку та участь національної команди в Invictus Games, створює тренувальні осередки по всій країні, організовує регіональні спортивні заходи для залучення широкого кола ветеранів, незалежно від рівня їхньої фізичної підготовки.

В Австралії пріоритетом є підтримка членів сімей ветеранів, яким надається психологічна допомога та доступ до рекреаційних і спортивних програм: спільних туристичних походів, сімейних спортивних днів, спортивних таборів та ін.

Канада. Досвід Канади в організації інклюзивної фізкультурно-спортивної діяльності для ветеранів поєднує державну відповідальність і громадські ініціативи. Спорт і фізична активність є центральними елементами стратегії подолання ментальних травм та соціальної ізоляції ветеранів війни.

Міністерство у справах ветеранів Канади (Veteran Affairs Canada) [20] забезпечує фінансову та організаційну підтримку фізичної та психологічної реабілітації ветеранів. Адаптивний спорт включається як частина персоналізованого плану відновлення. У Канаді існують спеціалізовані центри, де ветерани можуть займатися адаптивним спортом. Особливий акцент робиться на активностях, що залучають свіже повітря та природу (каякінг, риболовля, лижі та ін.).

Більшість адаптивних спортивних програм реалізуються через співпрацю з національними та регіональними спортивними організаціями. Одна з таких ініціатив – Soldier On – це програма Перехідної групи Збройних сил Канади, яка сприяє одужанню хворих та поранених військовослужбовців та ветеранів Збройних сил Канади, надаючи можливість використовувати спорт і фізичну активність як засіб психосоціальної та фізичної реабілітації. Канадці підтримують програму шляхом пожертвувань та збору коштів

до Фонду Soldier On. Soldier On організовує спортивні табори, клініки та забезпечує фінансування для ветеранів, щоб вони могли приєднатися до цивільних спортивних клубів по всій країні. Програма має мережу координаторів, які допомагають ветеранам знайти ресурси місцевих громад та інтегруватися в їх спортивне життя. Soldier On є головним відповідальним за формування та підготовку національної команди Канади на Invictus Games.

У Канаді визнано, що успішна реабілітація ветерана неможлива без підтримки його сім'ї. Soldier On активно залучає членів сімей до багатьох своїх заходів та спортивних таборів, щоб допомогти родині зрозуміти нові можливості ветерана, спільно долати виклики та відновити позитивну динаміку сімейного спілкування через спільну фізичну активність. Існують спеціальні програми, орієнтовані на добробут опікунів (Caregivers), які визнають необхідність їх психологічної та фізичної підтримки, щоб вони могли ефективно підтримувати ветерана.

Канада стала лідером у дослідженнях нейробіологічного впливу адаптивного спорту на симптоми ПТСР, тривоги та депресії, використання інноваційних підходів, що знижують рівень стресу та покращують емоційну регуляцію (наприклад, верхова їзда, водні види спорту та ін.).

Велика Британія. Британська система роботи з ветеранами базується на співпраці між Міністерством оборони [37], Національною службою охорони здоров'я Великої Британії [27] та потужним благодійним сектором, з особливим акцентом на психологічній реабілітації.

Міністерство оборони відповідає за первинну реабілітацію ветеранів війни та Національний реабілітаційний центр (Defence Medical Rehabilitation Centre) [26]. Міністерство оборони підтримує участь військовослужбовців у спортивних програмах.

Найбільша благодійна організація «Допомога героям» (Help for Heroes) [33] фокусується на відновленні ветеранів та їхніх родин через спорт і рекреацію. Вона організовує спортивні табори та надає гранти на спортивне обладнання та участь у змаганнях.

Королівський британський легіон The Royal British Legion [29] надає широкий спектр підтримки, включно з фінансуванням участі ветеранів у різних програмах, які мають терапевтичний ефект, зокрема спортивних.

Велика Британія відіграла центральну роль у створенні Invictus Games (Ігор Нескорених) [18], які стали світовим зразком для адаптивного спорту ветеранів війни та військовослужбовців. Invictus Games відрізняються акцентом на психологічному відновленні та демонстрації громадськості того, що військові є «нескореними» (Invictus). Це потужний інструмент боротьби зі стигматизацією невидимих травм (ПТСР).

У британській моделі, особливо в програмах Help for Heroes та Invictus Games, підтримка сім'ї є невіддільною. Програми визнають, що травма ветерана – це травма всієї сім'ї, тому члени сімей активно заохочуються до участі в тренуваннях, спортивних таборах, а також відіграють ключову роль у підтримці ветерана під час Invictus Games (як опікуни, тренери або просто вболівальники). Благодійні організації пропонують спеціалізовану підтримку для партнерів та дітей, допомагаючи їм адаптуватися до нової ролі та подолати власні емоційні труднощі, пов'язані з травмою близької людини.

Сполучені Штати Америки. Досвід США у сфері інклюзивної фізкультурно-спортивної діяльності для ветеранів і членів їхніх сімей є найбільш масштабним, фінансово забезпеченим та інституціоналізованим у світі. Робота з ветеранами засобами адаптивного спорту у США поділяється на три взаємопов'язані напрями, які забезпечують підтримку на кожному етапі відновлення: державні організації, благодійний сектор та міжнародні змагання.

Міністерство у справах ветеранів США [34] розвиває офіційну Програму адаптивного спорту (VA Adaptive Sports Program), що отримує державне фінансування. Це забезпечує стабільний доступ до обладнання, тренерів та участі в змаганнях ветеранів війни. Офіс національних спортивних програм та спеціальних заходів для ветеранів Міністерства у справах ветеранів США організовує і проводить спеціалізовані реабілітаційні заходи, спрямовані на оптимізацію незалежності ветеранів, їх участі в житті громади, їхнього благополуччя та якості життя:

- Національні ігри ветеранів на кріслах колісних;
- Національні ігри ветеранів Золотого віку;
- Національна клініка зимових видів спорту для ветеранів з інвалідністю;
- Національний турнір з навчання та досвіду серед ветеранів з інвалідністю;
- Національна літня спортивна клініка для ветеранів;
- Національний конкурс і фестиваль творчого мистецтва для ветеранів.

Адаптивний спорт вбудовано у план лікування в медичних центрах Міністерства у справах ветеранів США. Фахівці з терапевтичної рекреації (Therapeutic Recreation Specialists) розробляють індивідуальні програми підтримки ветеранів.

За сприяння програми грантів Міністерства ветеранів США на розвиток адаптивного спорту підтримуються організації, що відповідають вимогам щодо планування, розроблення, управління та впровадження програм і забезпечують можливості для розвитку адаптивного спорту для ветеранів з інвалідністю та військовослужбовців Збройних сил з інвалідністю. Місія програми – покращити можливості й незалежність ветеранів, їх благополуччя та якість життя за допомогою програм адаптивного спорту й терапевтичних мистецтв.

У США функціонує благодійний сектор: такі організації, як «Проект поранених воїнів» (Wounded Warrior Project) [36], «Ветерани з інвалідністю Америки» (Disabled American Veterans [14] та «Фонд спортсменів з інвалідністю» (Challenged Athletes Foundation) [13] залучають мільйони доларів пожертв на обладнання спеціалізованих клінік, організації спортивних заходів для ветеранів, фінансування адаптивного спортивного обладнання (наприклад, гоночні крісла колісні, ручні велосипеди), тренувань та підтримки громади, враховуючи залучення сімей ветеранів війни (наприклад, Operation Rebound).

Адаптивний спорт у США офіційно розглядається як інструмент терапевтичної рекреації та психосоціальної реабілітації, що охоплює не лише фізичне, а й психічне здоров'я. Особливістю американської моделі є систематичне залучення членів сімей до спортивних і рекреаційних програм. Багато благодійних організацій (зокрема, «Проект поранених воїнів») пропонують окремі програми та семінари

для дружин/чоловіків та опікунів ветеранів, визнаючи їхній власний емоційний та фізичний тягар. Проводяться спільні спортивні табори та заходи, де ветеран тренується разом із членами своєї сім'ї з метою відновлення сімейних зв'язків, які часто руйнуються внаслідок травми (соціальна ізоляція, депресія). Спільний спорт допомагає створити нові, позитивні спогади та відновити відчуття «нормальності».

Важливим елементом реабілітаційної та реінтеграційної системи Міністерства оборони США є організація і проведення щорічних мультиспортивних змагань Warrior Games (Ігри воїнів) (з 2010 р.) [8], в яких беруть участь поранені, травмовані та хворі військовослужбовці та ветерани армії, флоту, повітряних сил, Корпусу морської піхоти та Берегової охорони. Warrior Games мають внутрішній (національний)

Таблиця 1 – Узагальнений досвід організації інклюзивної фізкультурно-спортивної діяльності ветеранів війни та членів їхніх сімей у різних країнах світу

Країна	Інституційна модель	Інтеграція адаптивного спорту в реабілітацію	Залучення сімей ветеранів
Хорватія	- Міністерство у справах ветеранів Республіки Хорватія здійснює фінансування і координацію програм реабілітації; - діє розгалужена мережа ветеранських спортивних асоціацій з державною підтримкою; - створено мережу центрів підтримки хорватських ветеранів	Адаптивний спорт є обов'язковим компонентом реабілітації	Фокус на самих ветеранах; сімейна підтримка не є пріоритетом
Ізраїль	- Довічна відповідальність держави через Міністерство оборони Ізраїлю (Відділ реабілітації); - Організація ветеранів з інвалідністю Захаль; - мережа Beit Halochem (4 реабілітаційні та спортивні центри)	- Інтеграція адаптивного спорту в роботу провідних медичних центрів; - довгостроковий процес реабілітації (медичне, професійне, соціальне, спортивне відновлення); - інновації в протезуванні та адаптивному обладнанні	Підтримка та догляд поширюються на сім'ї ветеранів; реабілітаційні та спортивні центри надають можливості членам сімей довільно
Японія	- Підтримка ветеранів через Міністерство охорони здоров'я, праці та соціального забезпечення; - Центр підтримки паралімпійського спорту	- Розвиток у контексті паралімпійського руху, а не реабілітації ветеранів; - фокус на соціальній інклюзії цивільних осіб з інвалідністю	Мінімальна увага до сімей військових; загальний соціально-медичний вектор без спеціалізованих програм
Німеччина	- Міністерство оборони Німеччини (первинна реабілітація); - Федеральне міністерство праці та соціальних справ (цивільна інтеграція); - Німецька асоціація спорту людей з інвалідністю (тренування, змагання); - Федеральна асоціація німецьких ветеранів бойових дій	Двоетапна модель: - клінічна реабілітація (військовий етап); - інтеграція в параспортивні структури (цивільний етап); - адаптивний спорт як частина медичного протоколу	Підтримка через загальну систему соціального забезпечення; специфічні сімейні програми не акцентовані
Польща	- Міністерство національної оборони координує та фінансує; - мережа військових реабілітаційних центрів	Адаптивний спорт як частина терапевтичного плану в реабілітаційних центрах	Недостатньо інформації про системну роботу з сім'ями
Австралія	- Австралійські Сили Оборони (Департамент у справах ветеранів); - Програма адаптивного спорту; - некомерційні та благодійні організації	Медичні послуги включають фізичну реабілітацію та участь у спортивних програмах ветеранів війни	Значний пріоритет підтримки сімей; психологічна допомога членам сімей; спільні туристичні походи, сімейні спортивні дні та табори
Канада	- Міністерство у справах ветеранів Канади; - програма Soldier On; - спеціалізовані центри для занять адаптивним спортом; - співпраця з національними спортивними організаціями	Адаптивний спорт включено в персоналізований план відновлення; нейробіологічні дослідження впливу спорту на ПТСР	Активне залучення членів сімей до спортивних таборів та заходів; спеціальні програми для опікунів; визнання необхідності їх психологічної підтримки
Велика Британія	- Міністерство оборони Великої Британії; - Національна служба охорони здоров'я Великої Британії; - благодійний сектор; - створення і організація Invictus Games	Спортивні програми в Національному реабілітаційному центрі	Підтримка сім'ї невіддільна від реабілітації ветерана; спеціалізована підтримка для партнерів та дітей; визнання травми ветерана як травми всієї сім'ї
США	- Міністерство у справах ветеранів США (Програма адаптивного спорту); - розвинутий благодійний сектор; - грантова програма підтримки організацій на розвиток адаптивного спорту; - організація і проведення Warrior Games	Офіційно визнаний як інструмент терапевтичної рекреації та психосоціальної реабілітації; адаптивний спорт вбудовано в план лікування медичних центрів Міністерства у справах ветеранів США	Систематичне залучення сімей до спортивних та рекреаційних програм; спільні спортивні табори; окремі програми для опікунів; відновлення сімейних зв'язків через спільний спорт

фокус, на відміну від міжнародних Invictus Games. США є ключовим партнером та учасником цих ігор, які фокусуються на громадському визнанні та демонстрації стійкості ветеранів війни та військовослужбовців усього світу.

Обговорення. Грунтуючись на аналізі наукової літератури, офіційних сайтів міжнародних державних та громадських організацій з питань, які стосуються організації інклюзивної фізкультурно-спортивної діяльності ветеранів війни та членів їхніх сімей у різних країнах світу, було проведено компаративний аналіз. Виокремлено критерії для порівняння міжнародного досвіду різних країн світу, а саме: які складники інституційної моделі організації фізкультурно-спортивної діяльності; як інтегрується адаптивний спорт у процес реабілітації ветеранів війни; як залучаються сім'ї ветеранів війни до занять адаптивним спортом (табл. 1).

Проведене дослідження міжнародного досвіду організації інклюзивної фізкультурно-спортивної діяльності для ветеранів війни та членів їхніх сімей дозволило встановити ключові закономірності та особливості функціонування національних систем підтримки ветеранів через адаптивний спорт.

Компаративний аналіз досвіду дев'яти країн (США, Велика Британія, Канада, Австралія, Хорватія, Ізраїль, Японія, Німеччина, Польща) за трьома ключовими критеріями – інституційна модель, інтеграція адаптивного спорту в реабілітацію та залучення сімей ветеранів – дозволив виокремити три провідні моделі організації інклюзивної фізкультурно-спортивної діяльності:

1. Державно-громадська модель (США, Велика Британія, Канада, Австралія) характеризується синергією державних організацій (міністерств, національних служб охорони здоров'я, національних та регіональних спортивних організацій) і розвинутого громадського сектора та благодійних організацій. Ця модель забезпечує найвищий рівень фінансування, диверсифікацію джерел підтримки і максимальне залучення ветеранів та їхніх сімей до спортивних програм і занять адаптивним спортом.

2. Медико-соціальна модель (Ізраїль, Німеччина) характеризується високим рівнем інтеграції фізкультурно-спортивної діяльності в національні системи охорони здоров'я та соціального забезпечення, довгостроковим характером реабілітації та безперервністю підтримки протягом усього життя ветерана.

3. Історично-контекстна модель (Хорватія, Японія, Польща) демонструє ефективність використання адаптивного спорту як обов'язкового компонента комплексної реабілітації в умовах масштабної постконфліктної реінтеграції великої кількості ветеранів (Хорватія), політики повної демілітаризації (Японія), інтеграції до ЄС і НАТО (Польща).

Установлено, що адаптивний спорт у провідних країнах світу є офіційно визнаним інструментом реабілітації, вбудованим у протоколи медичного лікування та персоналізовані плани відновлення ветеранів війни. Особливо значущим є досвід використання адаптивних видів спорту для лікування ПТСР, тривожних розладів, депресії тощо.

Критичним фактором успішності реабілітації визначено системне залучення членів сімей ветеранів до спортивних та рекреаційних програм. Країни-лідери (США, Велика Британія, Канада, Австралія) визнають травму ветерана як травму всієї сім'ї, що зумовлює створення спеціалізованих програм підтримки для партнерів, опікунів та дітей

ветеранів. Спільна фізкультурно-спортивна діяльність виступає дієвим механізмом відновлення сімейних зв'язків, подолання соціальної ізоляції та створення позитивної динаміки сімейного спілкування.

Міжнародні мультиспортивні змагання для військовослужбовців та ветеранів війни (Warrior Games, Invictus Games) виконують функцію громадського визнання, демонстрації стійкості ветеранів, боротьби зі стигматизацією «невидимих травм» та мотивації до активного включення в спортивну діяльність.

Для України, яка перебуває в умовах масштабного російського вторгнення, має значну кількість ветеранів, що потребують комплексної реабілітації, найбільш релевантним є комбінований підхід, що поєднає елементи:

- державно-громадської моделі (відповідальність державних органів влади, функціонування громадських організацій та залучення благодійного сектора і міжнародної підтримки);

- медико-соціальної моделі (довгостроковість реабілітації, інноваційність технологій);

- історично-контекстної моделі (досвід відновлення після війни на власній території);

- системного залучення сімей ветеранів до фізкультурно-спортивної діяльності за прикладом США, Великої Британії, Канади та Австралії.

Висновки

Бібліометричний аналіз публікацій у базі даних Web of Science Core Collection (2016–2025 pp.) підтвердив стабільну актуальність досліджуваної проблематики в міжнародному науковому середовищі. Установлено беззаперечне лідерство США в кількості наукових публікацій. Аналіз афіліації авторів засвідчив домінування американських державних інституцій та університетів, що свідчить про системний характер наукового супроводу державної політики в напрямі реабілітації ветеранів через адаптивний спорт.

Для поглибленого дослідження вибрано дев'ять країн: США, Велика Британія, Канада, Австралія (країни-лідери з найбільш системним та інтегрованим досвідом, члени альянсу Five Eyes), а також Хорватія, Ізраїль, Японія, Німеччина, Польща (країни з особливим історичним контекстом та/або традиціями державної політики щодо ветеранів). Систематизація досвіду за трьома критеріями (інституційна модель, інтеграція адаптивного спорту в реабілітацію, залучення сімей ветеранів) дозволила виокремити три базові моделі організації інклюзивної фізкультурно-спортивної діяльності: державно-громадську (США, Велика Британія, Канада, Австралія), медико-соціальну (Ізраїль, Німеччина), історично-контекстну (Хорватія, Японія, Польща).

Компаративний аналіз засвідчив критичну значущість системного залучення членів сімей ветеранів до фізкультурно-спортивної діяльності для їх успішності реабілітації. Обґрунтовано, що спільна фізкультурно-спортивна діяльність ветеранів та їхніх сімей виконує функції відновлення соціальних зв'язків, подолання соціальної ізоляції та депресії, адаптацію родин до нової ролі, підтримку опікунів для ефективного супроводу ветерана, створення позитивної динаміки сімейного спілкування.

Найбільш відповідним для України є комбінований підхід, що інтегрує три базові моделі організації інклюзивної фізкультурно-спортивної діяльності з обов'язковим

системним залученням сімей ветеранів за прикладом США, Канади, Австралії та Великої Британії.

Перспективи подальших досліджень полягають у розробленні науково обґрунтованої національної моделі організації інклюзивної фізкультурно-спортивної

діяльності для українських ветеранів та членів їхніх сімей з урахуванням специфіки воєнного та повоєнного контексту України.

Конфлікт інтересів. Автори заявляють, що відсутній будь-який конфлікт інтересів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Базильчук О., Базильчук С., Павлюк А. Досвід Сполучених Штатів Америки у застосуванні адаптивного спорту для соціалізації ветеранів із фізичними травмами. *Physical Culture and Sport: Scientific Perspective*. 2025. № 2. С. 128–134. URL: <https://doi.org/10.31891/pcs.2025.2.17> (дата звернення: 09.09.2025).
2. Братусь Я. Радість руху. Як адаптивний спорт допомагає ветеранам та ветеранкам відновитися. Київ : Центр ініціатив Повернись Живим, 2024. 56 с.
3. Адаптивні види спорту для ветеранів-інвалідів / Н. Грір та ін. URL: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/books/NBK554909> Вашингтон (округ Колумбія) : Міністерство у справах ветеранів (США), лютий 2019.
4. Дослідження про досвід війни і повернення до цивільного життя. Шлях ветеранів та ветеранок / І. Костіна та ін. Київ : IREX, Держ. департамент США, Ветеран Хаб, 2023. 237 с.
5. Керрінгтон Дж.Г. Огляд міжнародних практик у сфері реінтеграції ветеранів: міркування щодо воєнного та повоєнного контексту України. Київ : Дослідж. проведено за сприяння Програми розвитку ООН (ПРООН) в Україні та за фінанс. підтримки Європ. Союзу в межах Програми ООН із відновлення та розбудови миру, 2022. 104 с.
6. Маринич В., Корут І. Соціальна значущість та роль фізичної культури і спорту в реабілітації та реінтеграції ветеранів війни та членів їх сімей. *Sport Science Spectrum*. 2025. № 2. Р. 82–90. URL: <https://doi.org/10.32782/spectrum/2025-2-12> (date of access: 17.11.2025).
7. About I ZDVO. *ZDVO*. URL: <https://zdvo.com/about/> (date of access: 10.10.2025).
8. About the DoD Warrior Games. *Warrior Games*. URL: <https://dodwarriorgames.com/about/> (date of access: 11.10.2025).
9. Bennett J. L. An examination of therapeutic recreation programs for veterans with combat-related disabilities and their families : thesis. 2013. URL: <http://pqdopen.proquest.com/#viewpdf?dispub=3599145> (date of access: 14.11.2025).
10. BMAS – Startseite der Internet-Plattform des Bundesministeriums für Arbeit und Soziales. *Webseite des Bundesministerium für Arbeit und Soziales*. URL: <https://www.bmas.de/> (date of access: 11.09.2025).
11. Bundesministerium der Verteidigung. *Bundesministerium der Verteidigung*. URL: <https://www.bmvg.de/> (date of access: 11. 09.2025).
12. Castle C. L., Heinze N., Gomes R. S. M. The experiences of attending an international veteran sporting competition and preparatory camp for Team Ukraine during the Russo-Ukrainian conflict. *Frontiers in Sports and Active Living*. 2024. Vol. 6. URL: <https://doi.org/10.3389/fspor.2024.1395672> (date of access: 14. 09.2025).
13. Challenged Athletes Foundation: Empowering Lives Through Sport. *Challenged Athletes Foundation*. URL: <https://www.challengedathletes.org/> (date of access: 11.08.2025).
14. DAV.org – Disabled American Veterans Charity. *DAV*. URL: <https://www.dav.org/> (date of access: 11. 08.2025).
15. DBS / Deutscher Behindertensportverband und Nationales Paralympisches Komitee (DBS) e.V. *DBS / Deutscher Behindertensportverband und Nationales Paralympisches Komitee (DBS) e.V.* URL: <https://www.dbs-npc.de/> (date of access: 11. 08.2025).
16. Drivers and barriers to experience in adaptive sporting events: A systematic review and call for further research / J. Gervasio et al. *Journal of Military, Veteran and Family Health*. 2025. P. 107–125. URL: <https://doi.org/10.3138/jmvfh-2024-0096> (date of access: 14.09.2025).
17. Home – Beit Halochem UK. *Beit Halochem UK*. URL: <https://bhuk.org/> (date of access: 10. 09.2025).
18. Homepage – Invictus Games. *Invictus Games*. URL: <https://www.invictusgamesfoundation.org/> (date of access: 11. 09.2025).
19. URL: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/books/NBK554909/https://www.webofscience.com/wos/woscc/summary/f6011730-1104-41a8-a2df-4b30888ec1c5-018354d3d2/relevance/1>
20. Language selection | Veterans Affairs Canada. *Language selection | Veterans Affairs Canada*. URL: <https://www.veterans.gc.ca/> (date of access: 11.09.2025).
21. Lee K.K., Uihlein M.J. Adaptive Sports in the Rehabilitation of the Disabled Veterans. *Physical Medicine and Rehabilitation Clinics of North America*. 2019. Vol. 30, no. 1. P. 289–299. URL: <https://doi.org/10.1016/j.pmr.2018.08.001> (date of access: 14.08.2025).
22. Loewenstein – Israel's largest and leading rehabilitation hospital. *Loewenstein Hospital*. URL: <https://en.loewenstein-rehab.clinic/> (date of access: 10.08.2025).
23. Lundberg N., Bennett J., Smith S. Outcomes of Adaptive Sports and Recreation Participation among Veterans Returning from Combat with Acquired Disability. *Therapeutic Recreation Journal*. 2011. Vol. XLV, No. 2. P. 105–120.
24. Ministerstwo Obrony Narodowej – Portal Gov.pl. *Ministerstwo Obrony Narodowej*. URL: <https://www.gov.pl/web/obrona-narodowa> (date of access: 11.08.2025).
25. Naslovna. *branjitelji.gov.hr*. URL: <https://branjitelji.gov.hr/> (date of access: 10.08.2025).
26. National Rehabilitation Centre. URL: <https://thdnrc.org.uk/> (date of access: 11.08.2025).
27. NHS website for England. *nhs.uk*. URL: <https://www.nhs.uk/> (date of access: 11.09.2025).
28. Programs. *Defence*. URL: <https://www.defence.gov.au/adf-members-families/wellbeing/programs> (date of access: 11.09.2025).
29. Royal British Legion | Armed Forces Charity. *The Royal British Legion*. URL: <https://www.britishlegion.org.uk/> (date of access: 11.09.2025).
30. Sheba Hospital in Israel. URL: <https://www.shebaonline.org/about-us/> (date of access: 10.08.2025).
31. Startseite. *Bundeswehr*. URL: <https://www.bundeswehr.de/> (date of access: 11.08.2025).
32. Transition From the Military Into Civilian Life / L. Cooper et al. *Armed Forces & Society*. 2016. Vol. 44, no. 1. P. 156–177. URL: <https://doi.org/10.1177/0095327x16675965> (date of access: 12.10.2025).
33. UK Armed Forces and military veterans charity. *UK Armed Forces and military veterans charity. Help For Heroes*. URL: <https://www.helpforheroes.org.uk/> (date of access: 11.09.2025).
34. VA National Veterans Sports Programs. *National Veterans Sports Programs*. URL: <https://department.va.gov/veteran-sports/> (date of access: 11.09.2025).
35. Valentius | Natural Medicine for Veterans. *Valentius | Natural Medicine for Veterans*. URL: <https://www.valentius.com.au/> (date of access: 11.09.2025).
36. VeteransCharity–NonProfitOrganizationforVeterans. *VeteransCharity–NonProfitOrganizationforVeterans*. URL: <https://www.woundedwarriorproject.org/> (date of access: 11.09.2025).
37. Welcome to GOV.UK. *Welcome to GOV.UK*. URL: <https://www.gov.uk/> (date of access: 11.08.2025).
38. Welcome to Ministry of Health, Labour and Welfare. URL: <https://www.mhlw.go.jp/english/> (date of access: 10.08.2025).
39. Wertemanifest – Einsatzkräfte im hoheitlichen Auftrag – Bund Deutscher EinsatzVeteranen e.V. *Bund Deutscher EinsatzVeteranen e.V.* URL: <https://www.veteranenverband.de/wertemanifest-einsatzkraefte-im-hoheitlichen-auftrag/> (date of access: 12.08.2025).
40. 日本財団パラスポーツサポートセンター. 日本財団パラスポーツサポートセンター. URL: <https://www.parasapo.or.jp/> (дата звернення: 10.08.2025).

REFERENCES

1. Bazylichuk, O., Bazylichuk, S., & Pavliuk, A. (2025). Dosvid Spoluchenykh Shtativ Ameryky u zastosuvanni adaptivnoho sportu dlia sotsializatsii veteraniv iz fizychnymy travmamy [Experience of the United States in Using Adaptive Sports for Socialization of Veterans with Physical Injuries]. *Physical Culture and Sport: Scientific Perspective – Physical Culture and Sport: Scientific Perspective*, 2, 128–134. <https://doi.org/10.31891/pcs.2025.2.17> (accessed 09.09.2025) [in Ukrainian].
2. Bratus, Ya. (2024). Rados rukhu. Yak adaptivnyj sport dopomahaye veteranam ta veteran-kam vidnovytysia [Joy of Movement: How Adaptive Sports Help Veterans Recover]. Kyiv: Tsentri initsiatyv Povernys Zhivym. [in Ukrainian].

3. Greer, N., Balser, D., Mackenzie, L., et al. (2019). *Adaptivni vydy sportu dlia veteraniv-invalidiv* [Adaptive Sports for Disabled Veterans]. Washington, DC: U.S. Department of Veterans Affairs. Retrieved from: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/books/NBK554909/> [in English].
4. Kostina, I., et al. (2023). *Doslidzhennia pro dosvid viiny i povernennia do tsyvilnoho zhyttia: Shliakh veteraniv ta veteranok* [Research on War Experience and Return to Civilian Life: The Path of Veterans]. Kyiv: IREX, U.S. Department of State, Veteran Hub. [in Ukrainian].
5. Kerrington, J.G. (2022). *Ohliad mizhnarodnykh praktyk u sferi reintehratsii veteraniv: mirkuvannia shchodo voiennoho ta povojennoho kontekstu Ukrainy* [Review of International Practices in Veteran Reintegration: Considerations for Ukraine's War and Post-War Context]. Kyiv: UNDP Ukraine, EU support. [in Ukrainian].
6. Marinych, V., & Kohut, I. (2025). *Sotsialna znachushchist ta rol fizychnoi kultury i sportu v reabilitatsii ta reintehratsii veteraniv viiny ta chleniv yikh simi* [Social Significance and Role of Physical Culture and Sports in Rehabilitation and Reintegration of War Veterans and Their Families]. *Sport Science Spectrum – Sport Science Spectrum*, 2, 82–90. <https://doi.org/10.32782/spectrum/2025-2-12> [in Ukrainian].
7. ZDVO. About I ZDVO. Retrieved from: <https://zdvo.com/about/> (accessed 10.10.2025) [in English].
8. Warrior Games. About the DoD Warrior Games. Retrieved from: <https://dodwarriorgames.com/about/> (accessed 11.10.2025) [in English].
9. Bennett, J. L. (2013). *An examination of therapeutic recreation programs for veterans with combat-related disabilities and their families: thesis*. Retrieved from: <http://pqdtopen.proquest.com/#viewpdf?dispub=3599145> (accessed 14.11.2025) [in English].
10. Bundesministerium für Arbeit und Soziales. BMAS – Startseite der Internet-Plattform des Bundesministeriums für Arbeit und Soziales. Retrieved from: <https://www.bmas.de/> (accessed 11.09.2025) [in German].
11. Bundesministerium der Verteidigung. Bundesministerium der Verteidigung. Retrieved from: <https://www.bmvg.de/> (accessed 11.09.2025) [in German].
12. Castle, C. L., Heinze, N., & Gomes, R. S. M. (2024). *The experiences of attending an international veteran sporting competition and preparatory camp for Team Ukraine during the Russo-Ukrainian conflict*. *Frontiers in Sports and Active Living – Frontiers in Sports and Active Living*, 6. <https://doi.org/10.3389/fspor.2024.1395672> [in English].
13. Challenged Athletes Foundation. *Empowering lives through sport*. Retrieved from: <https://www.challengedathletes.org/> (accessed 11.08.2025) [in English].
14. Disabled American Veterans. DAV.org – Disabled American Veterans Charity. Retrieved from: <https://www.dav.org/> (accessed 11.08.2025) [in English].
15. Deutscher Behindertensportverband und Nationales Paralympisches Komitee (DBS) e.V. (n.d.). *DBS I Deutscher Behindertensportverband und Nationales Paralympisches Komitee (DBS) e.V.* Retrieved from: <https://www.dbs-npc.de/> (accessed 11.08.2025) [in German].
16. Gervasio, J., et al. (2025). *Drivers and barriers to experience in adaptive sporting events: A systematic review and call for further research*. *Journal of Military, Veteran and Family Health – Journal of Military, Veteran and Family Health*, 107–125. <https://doi.org/10.3138/jmvfh-2024-0096> [in English].
17. Beit Halochem UK. Home – Beit Halochem UK. Retrieved from: <https://bhuk.org/> (accessed 10.09.2025) [in English].
18. Invictus Games. Homepage – Invictus Games. Retrieved from: <https://www.invictusgamesfoundation.org/> (accessed 11.09.2025) [in English].
19. Web of Science. Retrieved from: <https://www.webofscience.com/wos/woscc/summary/f6011730-1104-41a8-a2df-4b30888ec1c5-018354d3d2/relevance/1> (accessed 11.09.2025) [in English].
20. Veterans Affairs Canada. Language selection. Retrieved from: <https://www.veterans.gc.ca/> (accessed 11.09.2025) [in English].
21. Lee, K.K., & Uihlein, M.J. (2019). *Adaptive sports in the rehabilitation of the disabled veterans*. *Physical Medicine and Rehabilitation Clinics of North America – Physical Medicine and Rehabilitation Clinics of North America*, 30(1), 289–299. <https://doi.org/10.1016/j.pmr.2018.08.001> [in English].
22. Loewenstein Hospital. Loewenstein – Israel's largest and leading rehabilitation hospital. Retrieved from: <https://en.loewenstein-rehab.clinic/> (accessed 10.08.2025) [in English].
23. Lundberg, N., Bennett, J., & Smith, S. (2011). *Outcomes of adaptive sports and recreation participation among veterans returning from combat with acquired disability*. *Therapeutic Recreation Journal – Therapeutic Recreation Journal*, XLV(2), 105–120. [in English].
24. Ministerstwo Obrony Narodowej. Portal Gov.pl. Retrieved from: <https://www.gov.pl/web/obrona-narodowa> (accessed 11.08.2025) [in Polish].
25. Branitelj.gov.hr. Naslovna. Retrieved from: <https://branitelj.gov.hr/> (accessed 10.08.2025) [in Croatian].
26. National Rehabilitation Centre. Retrieved from: <https://thednrc.org.uk/> (accessed 11.08.2025) [in English].
27. NHS.uk. (n.d.). NHS website for England. Retrieved from: <https://www.nhs.uk/> (accessed 11.09.2025) [in English].
28. Defence. Programs. Retrieved from: <https://www.defence.gov.au/adf-members-families/wellbeing/programs> (accessed 11.09.2025) [in English].
29. The Royal British Legion. UK Armed Forces and military veterans charity. Retrieved from: <https://www.britishlegion.org.uk/> (accessed 11.09.2025) [in English].
30. Sheba Hospital. Sheba Hospital in Israel. Retrieved from: <https://www.shebaonline.org/about-us/> (accessed 10.08.2025) [in English].
31. Bundeswehr. Startseite – Bundeswehr. Retrieved from: <https://www.bundeswehr.de/> (accessed 11.08.2025) [in German].
32. Cooper, L., et al. (2016). *Transition from the military into civilian life. Armed Forces & Society – Armed Forces & Society*, 44(1), 156–177. <https://doi.org/10.1177/0095327x16675965> [in English].
33. Help For Heroes. UK Armed Forces and military veterans charity. Retrieved from: <https://www.helpforheroes.org.uk/> (accessed 11.09.2025) [in English].
34. VA National Veterans Sports Programs. (n.d.). Retrieved from: <https://department.va.gov/veteran-sports/> (accessed 11.09.2025) [in English].
35. Valentius (n.d.). *Natural medicine for veterans*. Retrieved from: <https://www.valentius.com.au/> (accessed 11.09.2025) [in English].
36. Wounded Warrior Project. Veterans Charity – Non Profit Organization for Veterans. Retrieved from: <https://www.woundedwarriorproject.org/> (accessed 11.09.2025) [in English].
37. GOV.UK (n.d.). Welcome to GOV.UK. Retrieved from: <https://www.gov.uk/> (accessed 11.08.2025) [in English].
38. Ministry of Health, Labour and Welfare. Welcome to Ministry of Health, Labour and Welfare. Retrieved from: <https://www.mhlw.go.jp/english/> (accessed 10.08.2025) [in English].
39. Bund Deutscher EinsatzVeteranen e.V. Wertemanifest – Einsatzkräfte im hoheitlichen Auftrag. Retrieved from: <https://www.veteranenverband.de/wertemanifest-einsatzkraefte-im-hoheitlichen-auftrag/> (accessed 12.08.2025) [in German].
40. Nippon Foundation Parasports Support Center. 日本財団パラスポーツサポートセンター. Retrieved from: <https://www.parasapo.or.jp/> (accessed 10.08.2025) [in Japanese].

Дата надходження статті: 11.09.2025

Дата прийняття статті: 27.10.2025

Опубліковано: 28.11.2025

ІНФОРМАЦІЯ ПРО АВТОРІВ

Маринич В. Л. <https://orcid.org/0000-0003-2784-680X>, vmarynych@uni-sport.edu.ua

Корут І. О. <https://orcid.org/0000-0002-3042-2189>, kohut.iryana@uni-sport.edu.ua

Національний університет фізичного виховання і спорту України, вул. Фізкультури 1, м. Київ, 03150, Україна

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

Marynych V. <https://orcid.org/0000-0003-2784-680X>, vmarynych@uni-sport.edu.ua

Kohut I. <https://orcid.org/0000-0002-3042-2189>, kohut.iryana@uni-sport.edu.ua

National University of Ukraine on Physical Education and Sport, Fizkultury str., 1, Kyiv, 03150, Ukraine